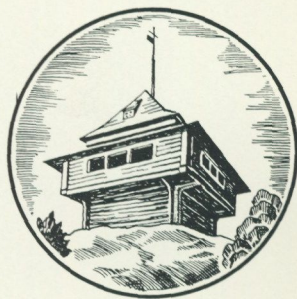

Fataburen 1977

Fataburen 1977

Fataburen

1977

Nordiska museets och Skansens årsbok

Redaktör: Göran Rosander

Pärmens färgbild: Montebello, fasaden mot Vaxholmsfjärden. Akvarell
av Fritz von Dardel, 1890-talet. Privat ägo.

Tryckt hos Berlings, Lund 1977
ISBN 91 7108 144 5

Med ryggarna mot omvärlden

Värderingar och rollspel på Öckerö

Yvonne Persson

Öckerö är en kommun i Göteborgs norra skärgård omfattande Öckerö, Hålsö, Hönö, Källö-Knippla m.fl. smärre öar. Invånarantalet var omkring 7 000 1968 då jag bodde där och gjorde mina iakttagelser. Under sommarmånaderna mångdubblas befolkningssiffran på öarna beroende på tillströmningen av sommargäster.

Tätorten Öckerö är kommuncentrum och där finner man de flesta samhällseliga serviceorganen koncentrerade. Varje ö, med undantag för de minsta, har sina egna skolor med låg- och mellanstadium, medan högstadiet är placerat på Öckerö. Broförbindelser finns mellan de större öarna. Från de längre ut liggande går förbindelserna med båt, såväl skolskjutsar som post. För mycket brådskande sjukdomsfall finns helikopter. Kommunikationerna med fastlandet sköts med färja från Öckerö, men broförbindelse diskuteras.

Öckerös natur är karg. Den naturliga vegetationen är sparsam och utgörs av buskar och lungväxter. Öborna har dock genom tiderna med stor möda odlat upp små lotter i skydd av klipporna, och det har resulterat i välskötta köksträdgårdar, fruktträd och bärbuskar. Allt ifrån dessa trädgårdar tillvaratages mycket noggrant och resulterar i stora förråd av konserver. Här finns också mycket vackra blomsterrabatter, som med rätta betraktas som klenoder i trädgårdarna. Följdriktigt är en av öns stoltheter parken vid prästgården, en björkdunge, där minnesstenen över de fiskare som omkom under kriget är placerad.

Bebyggelsen är tätt koncentrerad och består av villor, nya och gamla. Ett fåtal större byggnader finns som t.ex. kommunalhus och ålderdomshem. Husen är alla väl-

skötta och underhålls noga. Man är snabb med att reparera vad som förstörts av höststormarna. Nybyggnationen är också stor. Bredvid de äldre husen bygges nya tegelvillor för de yngre familjemedlemmarna. För en oinvid ter sig bebyggelsen som ett enda gytter, men Öckerö består av flera byar, även om det är alldeles omöjligt att säga var den ena slutar och den andra börjar.

Kyrkan har en central plats på öns högsta punkt. Den är relativt ny, byggd 1906. Socknens medeltida kyrka renoverades genom församlingsbornas försorg 1944 och därigenom bevarades ett intressant fornminne.

Administrativt centrum är området kring hamnen och färjeläget med de offentliga byggnaderna och de flesta affärerna. Där finns också den välutrustade läkarstationen, posten, polisstationen m.m.

Näringslivets förändring

Så långt man kan minnas har Öckeröborna levt på fiske och med fisket förknippade näringar. Hushållningen har byggt på sparsamhet och en hög grad av egen tillverkning. Frukter och bär samt grönsaker har givetvis varit ett betydelsefullt tillskott till kosten som tidigare till stor del bestod av fisk. Sträng hushållning och långtidsplanering samt ett noggrant urval av produkter som behövde inköpas för komplettering var absolut nödvändigt. Sålunda spreds effekterna av ett gott fångstår, liksom följderna av dåliga tider blev något mildrade. Förbättringar och underhåll av hus och redskap måste ske kontinuerligt och sysselsatte hela familjen. Återanvändning praktiserades så långt som möjligt

1. Bebyggelsen i Öckerö samhälle ger ett gyttrigt intryck. Samhället utgör en sammansmältning av flera äldre byar.

och uppfinningsrikedomen var och är stor. Sparsamhetstänkandet är djupt rotat än idag. Även om man kan köpa textila material billigt hålls hantverkstraditionen högt och man föredrar hemtillverkat. Man är rädd om vad man har och mycket kvalitetsmedveten. Sålunda träffas man och klipper till mattor, väver, stickar, bakar, rensar bär och frukter samt konserverar och fryser.

När fisket viker får man söka sig andra utkomstkällor. Man fiskar till husbehov

och i mindre skala och kombinerar detta med exempelvis industriarbete. Volvos anläggning på Hisingen är en av de industrier man söker sig till. Fabriken ligger ej så långt bort. Man blir pendlare men släpper inte möjligheten att kunna gå tillbaka till fisket. Hemma på öarna går livet i sina vanliga banor, det är bara inkomstkällan som ändrats. Betecknande är också att pengarna till största delen omsätts i hemorten – inte i staden. På öarna finns en hel del småföretag, affärer och servicefir-

2. Utsikt mot havet. Huset i förgrunden har lägenhet i källarplanet för uthyrning.

mor, som blomstrar. Småhusbyggandet har också kunnat sysselsätta en del av öarnas yngre befolkning.

Näringslivet sköts uteslutande av på öarna bosatta människor. Öbefolkningen har lyckats behålla greppet om ekonomin så att utkomstmöjligheterna inom den egna kommunen inte minskat. Närheten till en storstad har inte inneburit någon nackdel därvidlag. Man har snarare med hjälp av det kapital som omsätts på öarna kunnat fortsätta att bygga upp ekonomin.

Den samhälleliga servicen är också välutvecklad.

Turistnäringen utgör givetvis ett betydande tillskott i ekonomin. Man kan se det bland annat på det faktum att intet hus byggs utan en lägenhet i källarplanet för uthyrning. Nästan varje hushåll utökas med sommargäster under turistsäsongen. Närheten till staden och de goda kommunikationerna gör att många flyttar ut redan tidigt på våarna och i likhet med öborna pendlar mellan arbetet och öarna.

Socialt liv

Det ligger en stor trygghet i vissheten att vara öbo. Man agerar tillsammans utifrån en fast plattform av värderingar och normer. Ösamhället är fortfarande ett släktsamhälle där familjen spelar huvudrollen och där man hela tiden strävar efter att bibehålla och förstärka den egna livsstilen. Man tar inte egna beslut stick i stäv med familjens eller den större gemenskapens uppfattning. Nyheter introduceras genom prövning och en gradvis anpassning till miljön. Ösamhället är ett kollektiv där social jämlikhet råder. Materiellt välstånd ger inget företräde och ett auktoritärt utpträdande är direkt olämpligt. Öborna skat tar friheten mycket högt och värnar om sitt oberoende. De vill ha handlingsfrihet och uppehåller en hög beredskap.

Erfarenheter och kunskap tas väl tillvara. De flesta är reparationskunniga och man försöker utnyttja allt maximalt. Så hålls textila traditioner vid liv och kunskap sjunker inte undan och glöms bort. Nyheter som gagnar samhället tar man däremot tillvara och utvecklar vidare. Något som inneburit stor nytta för hushållet är frysen, men det har inte betytt att man frångått den traditionella konserveringen, den har blivit ytterligare en möjlighet.

Lojalitet och sammanhållning är förutsättningar för att ösamhället bevaras, familjens och släktens betydelse garanterar detta. Släkten har i allmänhet ekonomiska förbindelser sinsemellan. Man stöder varandra i alla situationer. Gemenskapskänslan är mycket stark. Umgängesmonstret är släktbundet. Mångåriga sommargäster räknas även in i gemenskapen, de medverkar till familjens, till släktens och till hela samhällets bestånd. Ingen som bidrar till det gemensamma bästa skall ha sämre villkor än den andre, vilket inte bara innefattar att bidra materiellt utan även andligt.

Allas arbete i fiskelaget är ju också lika värt, alltså skall alla ha lika andel. Detta går igen inom alla områden. Man genomför inte ett storbak utan att dela med sig till de äldre i familjen och släkten.

En utpräglad försiktighet inför främmlingar och det som är främmande märks. Man lämnar inte ut sig själv, familjen, släkten eller ösamhället. Allt prövas noga innan man öppnar dörrarna. Den som accepteras omgärdas med samma krav på lojalitet som urinvånarna. En inbjudan till en familj är alltså ingen tom gest utan ett uttryck för att man verkligen är välkommen.

Kyrkans plats är central, och religionen har satt djupa spår i den lokala kulturen. Sålunda iakttar man den kristna moralen och är en flitig kyrkobesökare. Helgerna är arbetsfria och man utför inget som kan vänta till vardagen. Lördagar och speciellt söndagar är besöksdagar. Efter kyrkobesöket går man till släkten. Man promenerar, även om vägen kan vara lång, och man är alltid välklädd.

Kvinnorna handarbetar och skänker gåvor till hjälparbete och mission. Överhuvudtaget är både de och öns ungdomar flitigt engagerade i kyrkliga grupper på fritiden. Förutom statskyrkan finns en mängd fireligösa samfund representerade. Så gott som alla barn går i söndagsskola.

Aggressivitet undertrycks konsekvent och det är ytterst få barn som löser konflikter med knytävarna. Sådana barn drar man sig ifrån. Allt som överhuvudtaget kan skapa splittring undviks sorgfälligt.

Rollspel

Könsrollerna är skarpt markerade inom både arbete och fritid. Detta har sin grund i det faktum att männen sedan lång tid varit ute på fiske eller som sjömän och alltså mycket litet deltagit i vardagslivet på öarna. I och med att näringslivet ändras kommer kanske detta att luckras upp något. Mot detta kan ställas den starka traditionsbundenheten och den aversion mot omvälvande nyheter öbefolkningen visar.

Kvinnorollen

Kvinnorna har sedan länge haft en ledande ställning. Detta beror helt enkelt på att de varit ensamma långa tider, själva samhällsorganisationen har vilat på dem. De

3. På få ställen i landet intar den svenska kyrkan en så stark och central plats som i Bohuslän, där schartaunismen är den dominerande riktningen. Gamla kyrkan i Öckerö.

har fördelat de resurser som funnits och tagit ansvaret för både planering och utförande. Det sociala livet har utformats av kvinnorna. De är de aktiva, de för familjens talan, de arbetar i organisationer och föreningar och de sköter sedan länge de viktiga affärskontakterna. Familjen har en stark ställning där kvinnan är den klart tongivande, och både inom familjekretsen och utåt röner hon stor respekt för sin arbetsinsats. Kvinnorna har ofta förvärvsarbete förutom hemarbetet, det kan vara inom servicesektorn eller den egna firman. Det oaktat sköts hem och hus oklanderligt. Man har alltid tid över för ideellt kyrkligt arbete eller för att hjälpa varandra med stortvätt eller storbak. Man tar del av barnens skolgång, deras fritidsintressen, man

är med och organiserar basarer, fester, insamlingar för välgörande ändamål och man följer med nyheter och samhällsdebatt.

Familjerna följs åt både i arbete och fritid, och man märker inte mycket av generationsklyftor. Motsättningar existerar givetvis men blir mer dämpade här. Man sätter sig inte upp emot mamma. Gör man det, står man skäligen ensam därför att de flesta tar hennes parti i en konflikt. Blandar man in utomstående har man gjort sig omöjlig. Man fortsätter även sedan man bildat egen familj att leva och arbeta tätt samman. Ofta avstyckas mark för villa-bygge för de unga, och det nya huset byggs intill föräldrahemmet. Mödrar och döttrar fortsätter att dela arbete och fritid. Den

kvinnliga sammanhållningen är stark och lämnar männen helt utanför. Hustrurna låter inte männen delta i hushållsarbetet men däremot i barnens tillsyn och skötsel. Barn som gift sig och flyttat från öarna upprätthåller ständig kontakt med föräldrarna. Alla större helger och semestrar tillbringas tillsammans.

Den schartauanska väckelsen har haft stor betydelse på öarna. Kanske märks detta tydligast på Öckerö, den mest tätbefolkade av öarna. Den har en position dels som kommuncentrum och dels som "sluss" till och från fastlandet. Vad som hänt på Öckerö har haft betydelse för de andra öarna. Kyrksamheten och renlevnadsidealet lever starkt. Det är kvinnorna som ser till att buden efterlevs, sänder barnen till söndagsskolan och den kyrkliga fritidsgruppen. Det är också kvinnorna som samlar släkten efter de obligatoriska kyrkobesöken och ser till att traditioner upprätthålls.

Man upplever inte det kyrkliga engagemanget som något tvång utan deltar av intresse, och det är av intresse för predikan man går i kyrkan. Den diskuteras nämligen, och det finns knappast någon öbo som inte kan både räkna upp budorden och förklara dem, antingen man är frikyrklig eller högkyrklig. Det är med påtaglig stolthet man talar om barnens framgång i söndagsskola eller i bibelskola. Livet har genom tiderna varit både arbetsamt och riskabelt. Man har hela tiden fått vara beredd på olyckor. Kyrkan har varit en fast punkt, en sammanhållande faktor. Det har varit kvinnorna som format livet här ute, och de har gjort det tillsammans med kyrkan. De håller konsekvent fast vid sitt sätt att leva, och öborna i gemen betraktar sitt samhälle som det i särklass bästa.

Kvinnorna är medvetna om sin ställning och att den hotas genom att gamla traditioner rivs ned. Därför slår de vakt om dessa. Det upplevs inte som något negativt, kvinnornas ledarställning ifrågasätts inte. Tvärtom talar man beundrande om dem. De ställer höga krav på sig själva i fråga om duglighet, och kritiken mot den som misslyckas är hård.

Mansrollen

Männen har mycket litet deltagit i det vardagliga livet på öarna. Därför är deras roll av tradition undandragen och förminskad. De är inte nedtryckta men står utanför. Man tar inte samma ansvar som kvinnorna även om i princip samma krav på lojalitet och sammanhållning gäller dem.

Pojkarna tillåts kanske en högre grad av lek och skoj och ansvarslöshet än flickorna. Man kräver lydnad från barnens sida. Dock ges stort utrymme för lek, och man har stort överseende med rackartyg. Barnen behandlas överhuvudtaget milt och ges stor frihet inom ramen för det passande. Våldstendenser slår man däremot ned på hårt. Kontakterna mellan barn och föräldrar är mycket goda. Det förekommer sällan att barn får stryk.

Männen förespråkar ofta en hårdare linje i barnuppfostran, men den man som tillgriper aga utan hustruns medgivande drabbas av djupt ogillande, och det är så kännbart att de flesta helt lämnar uppfostran till kvinnorna. Man trampar inte gärna in på kvinnornas domäner.

Männen är borta från hemmet under dagen, även om de för tillfället är arbetslösa. De har ingen funktion att fylla där. Deras uppgift är att förse familjen med medel för uppehållet. Medlen förvaltas av kvinnorna. Man ser ofta männen stå och samtala, syssla med sina båtar eller redskap, men man ser dem aldrig hemma under dagtid. Däremot kan de ofta ha ett eller flera barn med sig. Kvinnor och män lever nästan i skilda världar.

Männen som pendlar till och från fastlandet varje dag för med sig hem väldigt litet av nya impulser och idéer. De färdas i stora sällskap och samtalar om vad som sker hemma, och när de talar politik rör det sig om den egna kommunen. Hemma står

4. Nere vid hamnen sitter gärna männen och berättar äventyr och fiskehistorier.

5. Hamnen med båtar och fiskebodas.

6. Morgon och kväll fylls färjan med pendlarnas bilar.

middagen på bordet, och efter måltiden går de till sina respektive fritidssysselsättningar, båten eller idrotten.

Eftersom karlarna har så litet inflytande på det dagliga livet på öarna, återstår för dem att söka sig till varandra och skapa en motvikt till kvinnodominansen, höja sin egen betydelse. I allmänhet träffas de i hamnen vid båtarna och återupplivar äventyr och berättar historier om vad man uträttat, vad fadern uträttat, hemska oväder och stormar och äventyr i främmande länder. De talar också ofta med saknad om fisket och de långa sjöresorna, ett liv långt från den dagliga monotonin. Gärna berättas om forna tiders rivalitet mellan öarna och om väldiga slagsmål som hörde till dagordningen. Olyckor som inträffat relateras om och om igen. Historier om hur någon lurat myndigheter och hur man värt sig mot impopulära bestämmelser hör till favoriterna.

Det är också männen som talar om öbornas sammanhållning gentemot storsamhället.

Ofta drar man upp religiösa frågor till diskussion och är väldigt intresserad av andras åsikter. Havet och religionen är in-

timt förknippade. Havet är den stora inkomstkällan, tryggheten i tillvaron. Men havet kräver liv och näringen är osäker, vilket i svunnen tid gav upphov till åtskilliga vidskepelser. Med väckelsen rensades alla folkliga föreställningar ut. Det är hädelse att tala om vidskepliga företeelser.

Karlarna kan många gånger skämta om kvinnornas bestämmande, men de sluter alltid upp omkring familjen och rättar sig alltid efter det. I valet mellan de manliga kamraterna och familjen går familjen alltid i första rummet. Den manliga sammanhållningen är svag.

Männen har en obetydlig roll i ösamhället, deras uppgift är i stort att bidra till försörjningen och att stödja kvinnan i hennes roll. De har ett stort behov av att hävda sig men kan endast göra det i den manliga kamratkretsen.

Brott mot konvensansen

Öckerö är ett i många avseenden konservativt samhälle med ålderdomliga drag. Man omger sig med regler och normer för umgänge som för utomstående ter sig både krångliga och otympliga. Öborna vänder medvetet ryggen åt mycket som sker i storsamhället som omger dem. Man vill helt enkelt inte veta av det som inte direkt angår en. Man inför och accepterar det som kan förenas med den egna kulturen och man stöter bort det som uppfattas som hotande. All form av tvång uppfattas som kränkande. Placerandet av en avloppsmynning från Göteborg stad utanför Hönö är ett exempel på vad öborna uppfattade som en grov kränkning av deras suveränitet.

Den speciella livsstilen och den rena miljön, som öborna är stolta över och ofta framhåller, lockar en hel del människor att bosätta sig mer permanent på öarna. Det är mångåriga sommargäster som flyttar ut, många äldre människor, men även yngre barnfamiljer vars yrken passar in i strukturen. Alla omfattas av samma regler och normer som gäller övriga öbor. För en

del kan omställningsproceduren bli ganska arbetsam.

På öarna känner alla varandra, vet det mesta om varandra, därför granskar man ingående nykomlingar och vill gärna lära känna dem. Kontakter etableras kanske främst genom föreningar eller fritidsgrupper. Man gör klokt i att vara lyhörd, ty öborna berättar gärna om vad som passar eller inte.

En inbjudan till en familj ska inte nonchaleras, man bör heller inte tro att det bara är att "titta in" vid tillfälle. Så gör man bara om man hör till den trängre kretsen och om det hör till vanorna. Det är för övrigt endast kvinnorna som gör sådana visiter. Som redan framgått träffas männen inte i hemmet.

Umgängesvanorna har ett mycket fast mönster, man väntar tills man blir inbjuden. Detta är då liktydigt med ett godkännande.

En kvinna ska vara stark, aktiv och allestädes närvarande. Klagar hon, visar hon prov på svaghet, och det är klandervärt. Hon faller då ur ramen för det passande. Det är fullt accepterat att vara sjuk där emot. Då träder en mängd kvinnor in och hjälper till med allt. Att i det läget inte acceptera hjälp är att visa sig ogin och opassande stolt. Man avvisar gemenskapen.

Den som håller sig för sig själv får lätt namn om sig att vilja vara litet förmer och märkvärdig. I allt gäller att dela med sig både av det man har och av sig själv. Öborna avskyr hemlighetsmakeri. Bor man på öarna är man en del av kulturen. Det gäller helt enkelt för en nykomling att försöka smälta in i den.

Att använda svordomar är att häda, och att häda är grovt. Den som gör det drar på sig mycket kritik. Har man då en ställning som t.ex. lärare ger detta upphov till protester. Föräldrarna tar noga del av vad som händer i skolan, och kommunikationerna mellan barn och föräldrar är goda, så minsta lilla incident uppmärksammas. Den lärare som barnen uppskattar är även populär bland föräldrarna.

Slarvighet och opålitlighet tolereras inte. Att t.ex. inte passa tider är ett allvarligt fel. Man görs uppmärksam på detta genom först skämtsamma antydningar. Försätter man att nonchalera reglerna blir man själv nonchalerad och till slut utfryst.

Detta att frysa ut den som felar är ett av de absolut effektivaste sätten att avvärja hot mot gemenskapen. En som bryter mot reglerna och traditionen uppfattas som farlig, detta kan sprida sig och bli en spricka i gemenskapen som är så viktig för samhället.

Det finns givetvis exempel på folk som nästan systematiskt bryter mot alla regler. Där kan alla försök att återföra den felande ha varit förgäves. Man betraktar då personen som omöjlig. Ingen tar honom längre på allvar han blir mycket isolerad. Han fungerar som avskräckande exempel.

Det är mycket ovanligt att en kvinna bryter mot reglerna. Gör hon det drabbas hela familjen. För att i görligaste mån reparera skadan måste familjen stöta ut henne ordentligt, men effekterna dröjer kvar länge.

Att inte hålla ord betraktas som en svår försyndelse. Ett löfte är ett löfte, och man blir påmind om det. Håller man det inte, får man rykte om sig att vara opålitlig.

Att överhuvudtaget uppträda utmanande, konsumera mycket alkohol, ha ett oordentligt hem, retar upp sinnena och sätter igång en flod av rykten som är mycket svåra att bemöta.

Även om ryktesspridning är ett vedertaget vapen mot oönskade tilltag är det stor skillnad att sprida lögn. Det är absolut förkastligt och renderar vederbörande skarp och direkt kritik. Ett rykte antas bygga på fakta i grunden, men lögn är illvilja, och det kan inte tolereras.

Nykomlingar som bryter mot konvenssens regler, och det är ganska lätt gjort, blir i allmänhet uppmärksammade på det genom skämtsamma anmärkningar. Den eller de familjer som de har kontakt med försöker då få dem att ändra på detta. Prövar nykomlingar att sätta sig över normerna, kommer de att märka en viss kyla i um-

gänget som blir mer och mer sparsamt. Slutligen upphör kontakterna och nykomlingarna blir isolerade och helt hänvisade till sig själva. Samtidigt har rykten kommit i omlopp och stämningen blir otrevligare.

Det är det gängse mönstret. Alla tar av-

stånd från den som felar, och det är det effektivaste sättet att få vederbörande att rätta sig efter kollektivets krav. Vare sig man är nykomling eller infödd öbo.

Foto Ethel Andersson. I Nordiska museet.

Summary

Evaluations and roles at the island of Öckerö

Öckerö is an island situated in the north archipelago or Gothenburg on the west coast of Sweden. It is the communal centre of a large group of islands. The total population figure was approximately 7000 in 1968-1970. For as long as the islands have been inhabited the livelihood of the population has been based on fishing and complementary trading with the mainland. What could not be produced on the island was bought in exchange for fish. From a small-scale coastal fishing developed deep-sea fishing from larger and larger boats. This took the men away from home long periods and left the women in charge of most aspects of everyday-life including the important economy. One can safely state that the infrastructure was formed by the women. The aim was to keep the family group together and to safeguard the community against bad influences, and scattering tendencies that a weak economy might cause. Typical is a deep dislike for and fear of becoming dependant on outside forces over which they cannot keep control. The church has a central role in the culture of the island, which has helped to preserve and protect the special way of living. A very careful economic planning was essential for this society and the traditions are still very strong. Thus buying is still restricted to necessities and what can be manufactured in the home is very important. Old textile traditions are still kept alive and not very much is left to spoil. What has been used once can be transformed into carpets e.g. The surplus from a good season was invested in better equipment and boats and to ease the effects of bad seasons. Practical knowledge was essential and the islanders still set a pride in being capable of meeting

almost any demand of repair or manufacturing.

The last two decades have seen a decline in fishing and the economic base has changed. The men turn to industrial work and commute to the mainland every day. One might expect as the economic setting changes that this should have deep-going consequences for the cultural structure of the island. To this should be added the relatively large migration of people to the island. People who for many years have been regular summer guests build houses and settle down permanently. Although so much seems to have altered the economic control is still firmly in the hands of the women. Money earned on the mainland is spent on the island. Small scale enterprise like building and service trades are flourishing and help to keep the young people occupied. Thus the commune is expanding instead of declining. One can notice a stressing of the old traditions to meet influences from outside. The loyalty bond between family members and between the family and the whole commune is strongly emphasized.

The woman is the central figure in the family and the keeper of the old traditions which she strives to maintain. The loyalty bond is indisputable and it involves not only the native population but also the new settlers. Thereby everybody is committed to a common aim - namely to keep the culture intact. It strengthens the commune and assures the islanders the major control over the development. The strong social and economic control acts as a fine net through which ideas and influences have to pass before being accepted or rejected. The most important is to keep society together and keep out scattering influences.